Barbara Łaska

Prawo oświatowe a edukacja włączająca

ORE Ośrodek Rozwoju Edukacji

Nadzór merytoryczny
Wydział Specjalnych Potrzeb Edukacyjnych
Wioletta Jaskólska, Monika Dobrowolska

Redakcja językowa
Angelika Wiśniewska

Korekta
Karolina Strugińska

Redakcja techniczna i skład
Barbara Jechalska

Projekt okładki, layout
Barbara Jechalska

Fotografia na okładce: © BillionPhotos.com/Fotolia.com

Ośrodek Rozwoju Edukacji
Warszawa 2019

ISBN 978-83-66047-43-3
ISBN serii „Edukacja włączająca” 978-83-66047-41-9

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne 4.0
Międzynarodowa Licencja Publiczna (CC BY-NC)
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.pl

Ośrodek Rozwoju Edukacji
Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
www.ore.edu.pl
tel. 22 345 37 00

Zapewnienie wszystkim uczniom wysokiej jakości kształcenia[1] to cel edukacji włączającej. Niniejsze opracowanie[2] jest wynikiem 30 lat doświadczeń w pracy z dziećmi z niepełnosprawnością lub na ich rzecz, w tym 19 lat pracy w kuratorium oświaty. Proponuję przedstawienie edukacji włączającej ze szczególnym uwzględnieniem kształcenia specjalnego organizowanego w szkołach ogólnodostępnych z perspektywy wyzwań, przed jakimi stają najczęściej dyrektorzy i nauczyciele ww. szkół, w których uczą się dzieci posiadające orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego.

Obecnie prawie w każdej szkole uczy się dziecko posiadające ww. orzeczenie, dzieci posiadające opinię o specyficznych trudnościach w uczeniu się lub inną opinię poradni psychologiczno-pedagogicznej. Są też dzieci nieposiadające żadnej opinii, jednak wymagające pomocy psychologiczno-pedagogicznej z różnych przyczyn, np. trudnej sytuacji rodzinnej. Wszyscy ci uczniowie to dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Zatem istotą obecnej pracy nauczyciela jest umiejętność organizowania zajęć edukacyjnych dla bardzo zróżnicowanej grupy uczniów. W jednej szkole i klasie mają prawo uczyć się m.in. dzieci szczególnie uzdolnione i z niepełnosprawnością intelektualną, dysleksją rozwojową, przewlekłą chorobą lub zaburzeniami zachowania.

Wymaga to od nauczycieli umiejętności:

- stosowania metod i form pracy, które są skuteczne w nauczaniu – uczeniu się dzieci o zróżnicowanych potrzebach rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwościach psychofizycznych,
- oceniania ww. uczniów,
- współpracy z rodzicami uczniów,
- współdziałania z innymi nauczycielami,
- rozpoznawania potrzeb i możliwości dzieci oraz działania zgodnie z tym rozpoznaniem,
- rozwiązywania problemów oraz korzystania ze wsparcia instytucji działających na rzecz oświaty,
- stałego włączania w proces kształcenia zagadnień dotyczących wartości, komunikacji interpersonalnej, profilaktyki i patriotyzmu.

Obecnie w szkołach jest około 30% uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w przedszkolach nawet 40%. Zatem w każdej szkole są uczniowie, którzy czasowo lub stale wymagają indywidualnego podejścia i dostosowania procesu kształcenia do ich potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych.

[1] Europejska Agencja ds. Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej, (2014), *Pięć kluczowych przesłań dla edukacji włączającej. Od teorii do praktyki.* Odense, Dania: Europejska Agencja ds. Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej, https://www.european-agency.org/sites/default/files/Five_Key_Messages_for_Inclusive_Education_PL.pdf [dostęp: 15 stycznia 2019].
[2] Stan prawny na 30 października 2018 r.

Dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w zależności od sposobu funkcjonowania w szkole, potrzebują różnego zakresu wsparcia. Od niewielkiego, dotyczącego udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w trakcie bieżącej pracy z dzieckiem, do zmian organizacyjnych polegających np. na zatrudnieniu w szkole nauczyciela posiadającego przygotowanie w zakresie pedagogiki specjalnej, potocznie nazywanego „nauczycielem wspomagającym".

Działania mające na celu wsparcie uczniów posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego w przedszkolu lub szkole można ująć w trzech obszarach:

- dostosowanie wymagań edukacyjnych do możliwości psychofizycznych uczniów lub dostosowanie programu wychowania przedszkolnego, lub określenie oczekiwanych osiągnięć dziecka z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym,
- dostosowanie warunków realizacji potrzeb rozwojowych i edukacyjnych,
- dostosowanie warunków organizacji kształcenia.

Jednym z najważniejszych i jednocześnie najtrudniejszym obszarem pracy nauczyciela jest ocenianie, w tym dostosowanie wymagań edukacyjnych do możliwości psychofizycznych uczniów z niepełnosprawnością. Moje doświadczenie w wieloletniej pracy z nauczycielami wskazuje, że większość z nich zapytana o to, czym są wymagania edukacyjne, nie potrafi na to pytanie odpowiedzieć, pomimo że ww. pojęcie występuje w rozporządzeniach Ministra Edukacji Narodowej dotyczących oceniania uczniów od 2001 r.

Obecnie obowiązujący art. 44b ust. 6 *Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty* (Dz.U. z 2018 r., poz. 1457, poz. 1560, poz. 1669 i poz. 2245) stanowi, że **ocenianie wewnątrzszkolne obejmuje formułowanie przez nauczycieli wymagań edukacyjnych niezbędnych do otrzymania przez ucznia poszczególnych śródrocznych i rocznych ocen klasyfikacyjnych z obowiązkowych i dodatkowych zajęć edukacyjnych** (określa wiedzę i umiejętności ucznia, jakie są potrzebne, by uczeń uzyskał poszczególne oceny).

Nauczyciele na początku każdego roku szkolnego informują uczniów oraz ich rodziców, a w szkole policealnej – uczniów, o wymaganiach edukacyjnych niezbędnych do otrzymania przez ucznia poszczególnych śródrocznych i rocznych, a w szkole policealnej – semestralnych, ocen klasyfikacyjnych z zajęć edukacyjnych, wynikających z realizowanego przez siebie programu nauczania[3].

[3] Art. 44c ust. 8 pkt. 1 *Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty* (Dz.U. z 2018 r., poz. 1457, poz. 1560, poz. 1669 i poz. 2245).

Na stronach internetowych szkół coraz częściej można znaleźć link do wymagań edukacyjnych z poszczególnych przedmiotów, jednak często zamieszczony tam dokument zawiera kryteria oceniania zamiast wymagań edukacyjnych.

Przykład: fragment wymagań edukacyjnych – matematyka klasa IV szkoły podstawowej (ocena śródroczna)[4]

Stopień	Wymagania edukacyjne Uczeń:
Celujący	spełnia wymagania edukacyjne na ocenę bardzo dobrą, a ponadto: rozwiązuje zadania problemowe, rysuje okrąg o danej cięciwie, symbolicznie oznacza okręgi i koła, porównuje własności prostokąta i kwadratu.
Bardzo dobry	rysuje kąty: ostre, proste, rozwarte, półpełne, pełne, wklęsłe i wypukłe oraz zerowe; rozwiązuje zadania tekstowe o podwyższonym stopniu trudności z wykorzystaniem jednostek długości i miar kątów; oblicza pole kwadratu, gdy podany jest obwód; oblicza pole lub obwód prostokąta, mając dane zależności między długościami boków; oblicza długość boku prostokąta, mając dane pole i długość drugiego boku.
Dobry	mierzy odcinki różnymi jednostkami długości i zapisuje te długości; rozwiązuje typowe zadania z zastosowaniem miar i własności poznanych kątów; oblicza obwód i pole prostokąta; oblicza bok kwadratu o danym obwodzie; oblicza powierzchnię podłogi, boiska, działki; podaje zależności między długością promienia i długością średnicy.
Dostateczny	wyróżnia punkty należące i nienależące do prostej; nazywa proste, półproste i odcinki; rozpoznaje i kreśli proste prostopadłe i równoległe; mierzy i porównuje odcinki; odczytuje i nazywa kąty; mierzy kąty za pomocą kątomierza i rysuje kąty o danej mierze; rysuje prostokąty i kwadraty o podanych wymiarach; kreśli przekątne prostokąta i opisuje własności kwadratu i prostokąta; wskazuje środek, promień, średnice i cięciwę w kole oraz okręgu; oblicza pole prostokąta, gdy dane są długości boków wyrażone jednakowymi jednostkami.
Dopuszczający	rozróżnia odcinki, proste, półproste; kreśli i mierzy odcinki o podanej długości; wskazuje ramiona i wierzchołek kąta; rozpoznaje kąty ostre, proste, rozwarte; rozpoznaje prostokąty, wskazuje wierzchołki i boki prostokąta; oblicza obwód prostokąta, którego długości boków wyrażone są tą samą jednostką; kreśli okręgi o wskazanym promieniu.

Zgodnie z art. 44c ust. 2 ww. ustawy i § 2 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 sierpnia 2017 r. w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1534), **nauczyciel jest obowiązany dostosować wymagania edukacyjne do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia**:

[4] Źródło: seria podręczników Lewicka H., Kowalczyk M., (2004–2018), *Matematyka wokół nas – szkoła podstawowa*, Warszawa: WSiP.

- **posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego – na podstawie tego orzeczenia oraz ustaleń zawartych w indywidualnym programie edukacyjno-terapeutycznym**;
- posiadającego orzeczenie o potrzebie indywidualnego nauczania – na podstawie tego orzeczenia;
- posiadającego opinię poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej, o specyficznych trudnościach w uczeniu się lub inną opinię poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej, wskazującą potrzebę takiego dostosowania – na podstawie tej opinii;
- nieposiadającego ww. orzeczenia lub opinii, który jest objęty pomocą psychologiczno-pedagogiczną w szkole – na podstawie rozpoznania indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz indywidualnych możliwości psychofizycznych ucznia dokonanego przez nauczycieli i specjalistów;
- posiadającego opinię lekarza o ograniczonych możliwościach wykonywania przez ucznia określonych ćwiczeń fizycznych na zajęciach wychowania fizycznego – na podstawie tej opinii.

Ponadto art. 44c ust. 1 *Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty* stanowi, że **nauczyciel jest obowiązany indywidualizować pracę z uczniem na zajęciach edukacyjnych odpowiednio do potrzeb rozwojowych i edukacyjnych** oraz możliwości psychofizycznych ucznia (indywidualizacja dotyczy każdego dziecka).

Wymagania edukacyjne są istotnym elementem związanym ze skutecznym nauczaniem – uczeniem się. Pozwalają dziecku planować swoją naukę w odniesieniu do różnych przedmiotów. Zagadnień, które go interesują lub będą potrzebne w dalszej edukacji, uczeń może uczyć się na ocenę bardzo dobrą. Przedmioty, które sprawiają dziecku trudność lub nie jest nimi zainteresowane, może zaliczać na niższe oceny, samodzielnie decydując, jaką ocenę chce uzyskać. Uczniowi ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi wynikającymi np. z parcjalnych deficytów rozwojowych, zaburzeń funkcji poznawczych, choroby przewlekłej, niepełnosprawności, informacja o wymaganiach edukacyjnych może znacznie pomóc w nauce i do minimum zniwelować niepowodzenia szkolne. W przypadku dziecka z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim punktem wyjścia do zastosowania pełnej skali ocen mogą być wymagania edukacyjne z poszczególnych przedmiotów opracowane dla uczniów klasy na ocenę dostateczną i dopuszczającą.

Od 1993 r. prawo w Polsce umożliwiło dzieciom z niepełnosprawnością edukację włączającą. W dniu 4 października 1993 r. Minister Edukacji Narodowej opublikował *Zarządzenie nr 29 w sprawie zasad organizowania opieki nad uczniami niepełnosprawnymi, ich kształcenia w ogólnodostępnych i integracyjnych publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach oraz organizacji kształcenia specjalnego*. Powstało ono wskutek oddolnych inicjatyw obywateli dążących do włączania dzieci z niepełnosprawnością do środowiska pełnosprawnych rówieśników. Począw-

szy od 2005 r., gdy opublikowano pierwsze rozporządzenie dotyczące organizowania kształcenia specjalnego w szkołach ogólnodostępnych i integracyjnych, Ministerstwo Edukacji Narodowej zmieniało przepisy, wprowadzając coraz bardziej precyzyjne zapisy dotyczące m.in. wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania dziecka, indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego i współpracy nauczycieli oraz udziału rodziców w procesie planowania kształcenia dziecka z niepełnosprawnością.

Mimo że upłynęło 25 lat od wejścia w życie ww. zarządzenia i obecne przepisy jednoznacznie i bardzo szczegółowo określają zadania szkoły wobec dziecka posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, dyrektorzy szkół ogólnodostępnych nadal mają problemy w organizowaniu nauki dzieciom ze specjalnymi potrzebami. Istotną przyczyną trudności jest przekonanie nauczycieli, że dziecko z niepełnosprawnością nie poradzi sobie w szkole ogólnodostępnej i powinno uczyć się w innych, „specjalnych" warunkach.

W Polsce nadal spotykam osoby (często nauczycieli, rodziców), wśród których panuje przekonanie, że dziecko posiadające orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego może uczyć się tylko w szkole specjalnej. Do niedawna środowisko oświatowe identyfikowało kształcenie specjalne ze szkołą specjalną, nie rozróżniając, że szkoła specjalna zawsze była tylko jedną z form kształcenia specjalnego, które mogło i może być realizowane m.in. w szkole ogólnodostępnej, w oddziale specjalnym w szkole ogólnodostępnej, w szkole integracyjnej lub w szkole z oddziałami integracyjnymi.

Znacznie łatwiej znieść bariery architektoniczne i organizacyjne niż te mentalne i psychologiczne opierające się na postawach ludzkich. Brak akceptacji dla dziecka z niepełnosprawnością wśród kadry pedagogicznej szkoły ogólnodostępnej powoduje, że dziecko jest w znacznym stopniu narażone na niepowodzenia szkolne, które mogą przyczynić się do braku motywacji do nauki, zaniżenia samooceny, braku poczucia własnej wartości, zaburzeń zachowania i problemów ze zdrowiem, w tym psychicznym, a w efekcie prowadzą do zmiany szkoły – często na specjalną.

Pierwszym i podstawowym warunkiem tego, aby dziecko z niepełnosprawnością mogło z powodzeniem (tj. na miarę swoich możliwości) uczyć się w szkole ogólnodostępnej, znajdującej się najbliżej miejsca zamieszkania, jest **zaakceptowanie** tej sytuacji przez dyrektora i nauczycieli szkoły.

Warto podkreślić, że do 2008 r. w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych wydawano orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego dla dzieci i młodzieży z zaburzeniami i odchyleniami rozwojowymi wymagającymi stosowania specjalnej organizacji nauki i metod pracy. W związku z tym ww. orzeczenia otrzymywały także dzieci przewlekle chore, które najczęściej uczyły się w klasach integracyjnych. Uczniowie z chorobami przewlekłymi, z zaburzeniami psychicznymi, z zaburzeniami

zachowania i zagrożeni uzależnieniem, posiadający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, którzy przed dniem 1 września 2011 r. rozpoczęli naukę w szkole integracyjnej, oddziale integracyjnym w szkole ogólnodostępnej, szkole specjalnej lub oddziale specjalnym w szkole ogólnodostępnej, mogą kontynuować naukę w takiej szkole lub oddziale do ukończenia szkoły danego typu.

Obecnie orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego może otrzymać tylko dziecko z niepełnosprawnością: intelektualną (w stopniu lekkim, umiarkowanym, znacznym), sensoryczną (niewidome, słabowidzące, niesłyszące, słabosłyszące), ruchową, w tym z afazją, autyzmem, w tym z zespołem Aspergera oraz uczniowie niedostosowani społecznie i zagrożeni niedostosowaniem społecznym.

Dziecko, które choruje i jego stan zdrowia znacznie utrudnia lub uniemożliwia uczęszczanie do przedszkola, innej formy wychowania przedszkolnego, oddziału przedszkolnego w szkole podstawowej lub szkoły, może mieć zorganizowane indywidualne roczne obowiązkowe przygotowanie przedszkolne lub indywidualne nauczanie[5]. Dotyczy to dzieci mających obowiązek rocznego przygotowania przedszkolnego i uczniów mających obowiązek szkolny lub obowiązek nauki. Zorganizowanie chorym dzieciom zajęć indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego lub indywidualnego nauczania jest możliwe tylko wtedy, gdy posiadają one orzeczenie wydane przez zespół orzekający działający w publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej.

Są to orzeczenia:

- o potrzebie indywidualnego rocznego obowiązkowego przygotowania przedszkolnego lub
- o potrzebie indywidualnego nauczania.

Do wniosku o wydanie przez publiczną poradnię psychologiczno-pedagogiczną ww. orzeczenia wnioskodawca dołącza przede wszystkim zaświadczenie lekarskie, w którym lekarz określa[6]:

- przewidywany okres, nie krótszy jednak niż 30 dni, w którym stan zdrowia dziecka lub ucznia uniemożliwia lub znacznie utrudnia uczęszczanie do przedszkola lub szkoły;
- rozpoznanie choroby lub innego problemu zdrowotnego wraz z oznaczeniem alfanumerycznym, zgodnym z aktualnie obowiązującą *Międzynarodową Statystyczną Klasyfikacją Chorób i Problemów Zdrowotnych* (*ICD*), oraz wynikające z tej choroby lub innego problemu zdrowotnego ograniczenia w funkcjonowa-

[5] Art. 127 ust. 2 *Ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe* (Dz.U. z 2018 r., poz. 996, 1000, 1290, 1669 i poz. 2245).
[6] § 5 ust. 5 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 września 2017 r. w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1743).

niu dziecka lub ucznia, które uniemożliwiają lub znacznie utrudniają uczęszczanie do przedszkola lub szkoły;

- w przypadku ucznia szkoły prowadzącej kształcenie zawodowe do wniosku o wydanie orzeczenia o potrzebie indywidualnego nauczania wnioskodawca dołącza zaświadczenie wydane przez lekarza medycyny pracy określające możliwość dalszego kształcenia w zawodzie, w tym warunki realizacji praktycznej nauki zawodu.

Wśród dzieci, których stan zdrowia znacznie utrudnia lub uniemożliwia uczęszczanie do przedszkola, innej formy wychowania przedszkolnego, oddziału przedszkolnego w szkole podstawowej lub szkoły, może też być dziecko posiadające orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, np. uczeń z niepełnosprawnością intelektualną chorujący na chorobę nowotworową lub psychiczną. Takie dziecko posiada dwa orzeczenia – o potrzebie kształcenia specjalnego i o potrzebie indywidualnego nauczania. W takim przypadku dyrektor szkoły przede wszystkim zapewnia dziecku indywidualne nauczanie i jednocześnie organizuje kształcenie specjalne. Organizuje dziecku w domu wszystkie obowiązkowe zajęcia edukacyjne wynikające z ramowego planu nauczania danego typu i rodzaju szkoły, dostosowane do jego potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych[7], oraz umożliwia mu korzystanie z prawa do zajęć rewalidacyjnych, pomocy psychologiczno-pedagogicznej lub innych zajęć odpowiednich ze względu na indywidualne potrzeby. Nauczyciele prowadzący obowiązkowe zajęcia edukacyjne dostosowują uczniowi wymagania edukacyjne i warunki realizacji potrzeb edukacyjnych. Rodzice dziecka także mają prawo do pomocy psychologiczno-pedagogicznej i otrzymywania od nauczycieli wsparcia w zakresie rozwijania umiejętności wychowawczych oraz rozwiązywania problemów wychowawczych i edukacyjnych.

✔ **Ważne**:
dziecko chore, którego stan zdrowia znacznie utrudnia lub uniemożliwia uczęszczanie do szkoły, posiadające orzeczenie o potrzebie indywidualnego nauczania, ma prawo do zorganizowania mu nauki w domu w postaci indywidualnego nauczania (ze względu na to, że nie ma innej możliwości realizowania obowiązku szkolnego). Dziecko z niepełnosprawnością ma prawo do nauki w szkole najbliżej miejsca zamieszkania i razem z rówieśnikami. Zgodnie z przepisami prawa proces ten jest zindywidualizowany[8].

[7] § 5 i § 7 ust. 1 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego dzieci i indywidualnego nauczania dzieci i młodzieży* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1616).
[8] Art. 1 pkt 7 *Ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe* (Dz.U. z 2018 r., poz. 996, poz. 1000, poz. 1290, poz. 1669 i poz. 2256).

Zdarzało się wielokrotnie, że dzieci z niepełnosprawnością (które nie chorowały) realizowały obowiązek szkolny w formie indywidualnego nauczania. W nieobowiązującym już porządku prawnym często odbywało się ono na terenie szkoły – jednakże w takiej porze, gdy rówieśnicy z klasy macierzystej dziecka nie byli już obecni w szkole.

Wszyscy nauczyciele muszą mieć świadomość, że dzieci z niepełnosprawnością potrzebują stałego kontaktu z rówieśnikami (obserwowania relacji, naśladowania, włączania do działań, podejmowania decyzji, integracji, nauki empatii i asertywności, doświadczania różnych emocji, uczuć, zwycięstw, porażek jako inwestycji w przyszłość, przygotowania do dorosłego życia). Kontakt z dziećmi w czasie przerwy między zajęciami lub w czasie zajęć specjalistycznych czy rozwijających zainteresowania nie wystarcza. Wartością jest stałe przebywanie dziecka w różnorodnej grupie klasowej i szkolnej.

Dziecko, które choruje i realizuje obowiązek rocznego przygotowania przedszkolnego lub obowiązek szkolny w formie rocznego indywidualnego obowiązkowego przygotowania przedszkolnego lub w formie indywidualnego nauczania, także ma potrzeby wynikające z przynależności do grupy społecznej. **W celu zapewnienia pełnego osobowego rozwoju dziecka lub ucznia, integracji ze środowiskiem przedszkolnym lub szkolnym oraz ułatwienia powrotu dziecka lub ucznia do przedszkola, oddziału przedszkolnego w szkole podstawowej, innej formy wychowania przedszkolnego lub szkoły, nauczyciele prowadzący odpowiednio zajęcia indywidualnego przygotowania przedszkolnego lub indywidualnego nauczania obserwują funkcjonowanie dziecka lub ucznia w zakresie możliwości uczestniczenia dziecka lub ucznia w życiu przedszkolnym lub szkolnym**.

Dyrektor, uwzględniając aktualny stan zdrowia dziecka lub ucznia oraz wnioski nauczycieli z ww. obserwacji, w uzgodnieniu z rodzicami dziecka lub ucznia albo z pełnoletnim uczniem, podejmuje działania umożliwiające kontakt dziecka lub ucznia objętego indywidualnym przygotowaniem przedszkolnym lub indywidualnym nauczaniem z dziećmi lub uczniami odpowiednio w oddziale przedszkolnym lub szkolnym, a w przypadku innej formy wychowania przedszkolnego – z dziećmi w grupie. **W przypadku dzieci i uczniów objętych indywidualnym przygotowaniem przedszkolnym lub indywidualnym nauczaniem, których stan zdrowia znacznie utrudnia uczęszczanie do przedszkola, oddziału przedszkolnego w szkole podstawowej, innej formy wychowania przedszkolnego lub szkoły, dyrektor, w ramach ww. działań, organizuje różne formy uczestniczenia dziecka lub ucznia w życiu przedszkolnym lub szkolnym**. Dyrektor w szczególności umożliwia dziecku lub uczniowi

udział w zajęciach rozwijających zainteresowania i uzdolnienia, uroczystościach i imprezach przedszkolnych lub szkolnych oraz wybranych zajęciach wychowania przedszkolnego lub zajęciach edukacyjnych[9].

Zmiana przepisów w 2017 r. pozwoliła znacznie skrócić czas potrzebny na podjęcie decyzji w przypadku, gdy stan zdrowia dziecka objętego indywidualnym przygotowaniem przedszkolnym lub indywidualnym nauczaniem ulegnie poprawie na tyle, że może ono uczyć się z rówieśnikami w szkole i nie potrzebuje zajęć indywidualnych. Wcześniej obowiązujące przepisy wymagały wydania przez zespół orzekający działający w publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej orzeczenia o braku potrzeby indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego lub braku potrzeby indywidualnego nauczania. Obecnie na wniosek rodziców dziecka lub ucznia albo pełnoletniego ucznia, którego stan zdrowia znacznie utrudnia uczęszczanie do szkoły i na podstawie dołączonego do wniosku zaświadczenia lekarskiego, z którego wynika, że obecny **stan zdrowia dziecka lub ucznia uległ czasowej poprawie** i umożliwia mu uczęszczanie do przedszkola, oddziału przedszkolnego w szkole podstawowej, innej formy wychowania przedszkolnego lub szkoły, **dyrektor zawiesza organizację odpowiednio indywidualnego przygotowania przedszkolnego lub indywidualnego nauczania na okres wskazany w zaświadczeniu lekarskim**[10].

Na wniosek rodziców dziecka lub ucznia albo pełnoletniego ucznia i na podstawie dołączonego do wniosku zaświadczenia lekarskiego, z którego wynika, że stan zdrowia dziecka lub ucznia umożliwia uczęszczanie do przedszkola, oddziału przedszkolnego w szkole podstawowej, innej formy wychowania przedszkolnego lub szkoły, **dyrektor zaprzestaje organizacji odpowiednio indywidualnego przygotowania przedszkolnego lub indywidualnego nauczania oraz powiadamia o tym poradnię, w której działa zespół, który wydał orzeczenie, i organ prowadzący przedszkole, inną formę wychowania przedszkolnego lub szkołę**[11].

Kolejną formą zajęć indywidualnych organizowanych dla dzieci lub uczniów, którzy mogą uczęszczać do przedszkola lub szkoły, ale ze względu na trudności w funkcjonowaniu wynikające w szczególności ze stanu zdrowia (psychicznego, np. zaburzenia aktywności i uwagi oraz opozycyjno-buntownicze, lub somatycznego, np. padaczka z atakami *petit mal*) nie mogą realizować wszystkich zajęć wychowania przedszkolnego lub zajęć edukacyjnych wspólnie z oddziałem przedszkolnym lub szkolnym i wy-

[9] § 10 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego dzieci i indywidualnego nauczania dzieci i młodzieży* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1616).
[10] § 11 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego dzieci i indywidualnego nauczania dzieci i młodzieży* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1616).
[11] § 12 ww. rozporządzenia.

magają dostosowania organizacji i procesu nauczania do ich specjalnych potrzeb edukacyjnych, jest **zindywidualizowana ścieżka realizacji obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego oraz zindywidualizowana ścieżka kształcenia**[12].

Objęcie ucznia zindywidualizowaną ścieżką wymaga opinii publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej, z której wynika potrzeba objęcia dziecka pomocą w tej formie. Przed wydaniem ww. opinii publiczna poradnia we współpracy z przedszkolem lub szkołą oraz rodzicami ucznia albo pełnoletnim uczniem przeprowadza analizę funkcjonowania ucznia uwzględniającą efekty udzielanej dotychczas przez przedszkole lub szkołę pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

Na wniosek rodziców ucznia albo pełnoletniego ucznia dyrektor przedszkola lub szkoły ustala, biorąc pod uwagę ww. opinię, tygodniowy wymiar godzin zajęć wychowania przedszkolnego lub zajęć edukacyjnych realizowanych indywidualnie z uczniem, uwzględniając konieczność realizowania przez ucznia podstawy programowej wychowania przedszkolnego, podstawy programowej kształcenia ogólnego lub podstawy programowej kształcenia w zawodach.

Uczeń objęty zindywidualizowaną ścieżką realizuje w danym przedszkolu lub w danej szkole program wychowania przedszkolnego lub programy nauczania z dostosowaniem metod i form ich realizacji do jego indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych, w szczególności potrzeb wynikających ze stanu zdrowia.

Nauczyciele prowadzący zajęcia z uczniem objętym zindywidualizowaną ścieżką podejmują działania ukierunkowane na poprawę funkcjonowania ucznia w przedszkolu lub szkole. Zindywidualizowana ścieżka może być zorganizowana dla dzieci lub uczniów, **którzy nie posiadają**:

- orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego,
- orzeczenia o potrzebie indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego lub orzeczenia o potrzebie indywidualnego nauczania.

Dzieci i uczniowie posiadający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego mogą realizować indywidualnie lub w grupie liczącej do 5 uczniów wybrane zajęcia wychowania przedszkolnego lub zajęcia edukacyjne[13]. Wprowadzenie ww. zajęć jest uzależnione od indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz

[12] § 6 ust. 1 i 2 oraz § 12 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1591 oraz z 2018 r., poz. 1647).

[13] § 6 ust. 1 pkt 8 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1578 i z 2018 r., poz. 1485).

możliwości psychofizycznych ucznia wskazanych w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego[14] lub wynikających z wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania dziecka lub ucznia dokonywanej przez nauczycieli i specjalistów, pracujących z dzieckiem, co najmniej dwa razy w roku szkolnym. Organizowanie uczniowi z niepełnosprawnością zajęć indywidualnych powinno być traktowane wyjątkowo i wprowadzane tylko wtedy, gdy uczeń nie może w pełnym zakresie uczestniczyć w zajęciach z rówieśnikami w oddziale przedszkolnym lub szkolnym, np. ze względu na autyzm nie jest w stanie zbyt długo funkcjonować w natłoku różnorodnych, często zmieniających się bodźców generowanych przez system klasowo-lekcyjny (mała przestrzeń, hałas, zmieniające się obrazy, kolory, stały ruch, konieczność wykonywania różnorodnych poleceń).

Warto zaznaczyć, że kierunek prac Ministerstwa Edukacji Narodowej nad rozwiązaniami prawnymi dotyczącymi organizowania w Polsce kształcenia specjalnego wyznaczyła m.in. *Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych* (Dz.U. z 2012 r., poz. 1169), szczególnie art. 24 dotyczący edukacji, który stwierdza, iż „Państwa Strony uznają prawo osób niepełnosprawnych do edukacji. W celu realizacji tego prawa bez dyskryminacji i na zasadach równych szans, Państwa Strony **zapewnią włączający system kształcenia umożliwiający integrację** na wszystkich poziomach edukacji i w kształceniu ustawicznym. **Osoby niepełnosprawne będą korzystać z włączającego, bezpłatnego nauczania obowiązkowego wysokiej jakości**, na poziomie podstawowym i średnim, na zasadzie równości z innymi osobami, w społecznościach, w których żyją".

Najważniejsze dla nauczycieli przepisy prawa dotyczące edukacji włączającej znajdują się natomiast w art. 1 pkt 5, 6, 7 i art. 127 ust. 1, 3 i 4 *Ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe* (Dz.U. z 2018 r., poz. 996, poz. 1000, poz. 1290, poz. 1669 i poz. 2245).

Zgodnie z art. 1 ww. *Ustawy Prawo oświatowe* system oświaty zapewnia:

- „dostosowanie treści, metod i organizacji nauczania do możliwości psychofizycznych uczniów, a także możliwość korzystania z pomocy psychologiczno-pedagogicznej i specjalnych form pracy dydaktycznej;
- **możliwość pobierania nauki we wszystkich typach szkół przez dzieci i młodzież niepełnosprawną, niedostosowaną społecznie i zagrożoną niedostosowaniem społecznym**, zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz predyspozycjami;
- opiekę nad uczniami niepełnosprawnymi przez **umożliwianie realizowania zindywidualizowanego procesu kształcenia**, form i programów nauczania oraz zajęć rewalidacyjnych";

[14] § 13 ust 2 pkt 6 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 września 2017 r. w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1743).

Art. 127 *Ustawy Prawo oświatowe* stanowi natomiast, że:

- „kształceniem specjalnym obejmuje się **dzieci i młodzież niepełnosprawne, niedostosowane społecznie i zagrożone niedostosowaniem społecznym**, wymagające stosowania specjalnej organizacji nauki i metod pracy;
- kształcenie to może być **prowadzone w formie nauki odpowiednio w przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych**, przedszkolach, oddziałach przedszkolnych w szkołach podstawowych i szkołach lub oddziałach integracyjnych, przedszkolach i szkołach lub oddziałach specjalnych, innych formach wychowania przedszkolnego i ośrodkach (młodzieżowych ośrodkach wychowawczych, młodzieżowych ośrodkach socjoterapii, specjalnych ośrodkach szkolno-wychowawczych oraz specjalnych ośrodkach wychowawczych i ośrodkach rewalidacyjno-wychowawczych);
- uczniowi objętemu kształceniem specjalnym **dostosowuje się odpowiednio program wychowania przedszkolnego i program nauczania do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia**. Dostosowanie następuje na podstawie opracowanego dla ucznia indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego uwzględniającego zalecenia zawarte w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego, wydawanego przez publiczną poradnię psychologiczno-pedagogiczną, w tym specjalistyczną;
- w zależności od rodzaju niepełnosprawności, w tym stopnia niepełnosprawności intelektualnej, dzieciom i młodzieży posiadającym orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego organizuje się kształcenie i wychowanie, które stosownie do potrzeb **umożliwia naukę w dostępnym dla nich zakresie**, usprawnianie zaburzonych funkcji, rewalidację i resocjalizację oraz zapewnia specjalistyczną pomoc i opiekę".

Szczególne znaczenie dla nauczycieli mają także przepisy ujęte w *Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej* (Dz.U. z 2017 r., poz. 356). Nauczyciele bardzo często powołują się na obowiązek realizowania podstawy programowej. W związku z tym ważna jest dla nich treść części ogólnej ww. podstawy programowej, a mianowicie:

- „szkoła oraz poszczególni **nauczyciele podejmują działania mające na celu zindywidualizowane wspomaganie rozwoju każdego ucznia**, stosownie do jego potrzeb i możliwości;
- **uczniom z niepełnosprawnością**, w tym uczniom z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, **nauczanie dostosowuje się do ich możliwości psychofizycznych oraz tempa uczenia się**;

- **wybór form indywidualizacji nauczania powinien wynikać z rozpoznania potencjału każdego ucznia**. Jeśli nauczyciel pozwoli uczniowi na osiąganie sukcesu na miarę jego możliwości, wówczas ma on szansę na rozwój ogólny i edukacyjny;
- **nauczyciel powinien tak dobierać zadania**, aby z jednej strony nie przerastały one możliwości ucznia, a z drugiej nie powodowały obniżenia motywacji do radzenia sobie z wyzwaniami".

Nauczyciele nie powinni obawiać się sytuacji, w której w ich klasie lub szkole będzie uczyło się dziecko z niepełnosprawnością. Prawo oświatowe zakłada, że dyrektorzy szkół i nauczyciele zindywidualizują proces kształcenia zgodnie z potrzebami dziecka z niepełnosprawnością. Przede wszystkim nie muszą i nie powinni porównywać dziecka z niepełnosprawnością z rówieśnikami. Może ono uczyć się w swoim tempie i zgodnie ze swoimi potrzebami rozwojowymi, edukacyjnymi i możliwościami psychofizycznymi. Nauczyciele czasem uważają, że dziecko z niepełnosprawnością „nic nie robi", „nie rozwija się", „nie ma postępów w nauce". Jest to właśnie efekt porównywania dziecka z rówieśnikami, a jednocześnie przydzielania mu takich samych zadań jak pozostałym uczniom w klasie.

Dziecko z niepełnosprawnością, które stale otrzymuje zadania przekraczające jego możliwości psychofizyczne, jest skazane na niepowodzenie w nauce. Nauczyciel wywołuje stres oraz negatywne emocje, które przeżywają on sam, uczeń oraz rodzice. Dodam, że problemem najczęściej zgłaszanym przez rodziców dzieci z niepełnosprawnością (często jedynym) jest to, że ich dziecko nie potrafi samodzielnie odrobić pracy domowej. Codzienność staje się w takiej sytuacji bardzo uciążliwa dla rodziny, która boryka się z wielorakimi problemami związanymi z niepełnosprawnością swojego dziecka (leczenie, zabiegi medyczne, rehabilitacja, specjalistyczne zajęcia). Nie istnieje też równowaga pomiędzy nauką a odpoczynkiem dziecka, które dłużej niż rówieśnicy przebywa w szkole, ze względu na udział w zajęciach rewalidacyjnych i z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej, i znacznie dłużej od innych uczniów odrabia (najczęściej z wydatną pomocą rodziców) zadaną pracę domową. W przypadku, gdy dziecko z niepełnosprawnością jest wychowywane tylko przez jednego rodzica, to – z uwagi na obowiązki domowe – codzienne wielogodzinne odrabianie lekcji z dzieckiem jest po prostu niemożliwe. Ponadto bardzo często, pomimo że rodzice wkładają wiele wysiłku w pomaganie dziecku w nauce (w tym organizują korepetycje), nie przekłada się to na pozytywne oceny szkolne. Często poziom frustracji rodziców jest tak wysoki, że uniemożliwia jakąkolwiek współpracę ze szkołą, rodząc poważne i całkowicie niepotrzebne konflikty.

W związku z tym nauczyciel powinien bardzo dobrze poznać sposób funkcjonowania i możliwości psychofizyczne dziecka z niepełnosprawnością, żeby nieświadomie nie krzywdzić go nadmiernymi wymaganiami lub brakiem wymagań. Dziecko z niepełnosprawnością ma prawo rozwijać się i uczyć w swoim tempie, zgodnie ze swoimi moż-

liwościami. Może korzystać z prawa do nauki do 20. roku życia w szkole podstawowej i do 24. roku życia w szkole ponadpodstawowej[15]. Zadania stawiane w szkole przed dzieckiem z niepełnosprawnością powinny uwzględniać **jego strefę najbliższego rozwoju**, np. naukę liczenia z przekroczeniem progu dziesiątkowego należy rozpocząć dopiero wtedy, gdy dziecko opanuje liczenie w zakresie 10. Zasady indywidualizacji i stopniowania trudności mają w tym przypadku kluczowe znaczenie.

Ponadto wszystkie działania szkoły i nauczycieli powinny być uwarunkowane zadaniami, jakie stawia przed nimi zapis §5 pkt 5 i 6 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1578 i z 2018 r. poz. 1485).

✔ **Ważne**:
przedszkola, oddziały przedszkolne w szkołach podstawowych, inne formy wychowania przedszkolnego, szkoły zapewniają:
- ❑ **integrację uczniów ze środowiskiem rówieśniczym, w tym z uczniami pełnosprawnymi**,
- ❑ **przygotowanie uczniów niepełnosprawnych do samodzielności w życiu dorosłym**.

Poznanie powyższych przepisów i powiązanie ich ze sobą daje nauczycielowi podwaliny do pracy z dzieckiem z niepełnosprawnością i pozwala korzystać z konkretnych wskazań opartych na założeniu, iż dziecko posiadające orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego **ma niezbywalne prawo do**:
- ❑ nauki w szkole ogólnodostępnej znajdującej się najbliżej miejsca zamieszkania;
- ❑ zindywidualizowanego procesu kształcenia pozwalającego uczniowi odnieść sukces na miarę jego możliwości (nauczyciele nie porównują dziecka z niepełnosprawnością do rówieśników, stawiają mu natomiast odrębne cele edukacyjne zgodne z jego możliwościami psychofizycznymi, uwzględniając konieczność przygotowania dziecka do samodzielności w dorosłym życiu i integrację z rówieśnikami);
- ❑ dostosowanego programu wychowania przedszkolnego i programu nauczania (jest to stosunkowo nowy przepis, wcześniejsze zakładały bowiem dostosowanie tylko w odniesieniu do wymagań edukacyjnych; obecnie nauczyciele dostosowują także program nauczania, co pozwala na opracowanie dla danego ucznia koniecznych do spełnienia wymagań edukacyjnych na poszczególne oceny śródroczne i roczne – w taki sposób, aby **dziecko mogło sprostać tym wymaganiom edukacyjnym**);

[15] § 4 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1578 i z 2018 r., poz. 1485).

- nauki w dostępnym dla dziecka zakresie, zgodnie z własnym tempem uczenia się i możliwościami psychofizycznymi (zadania stawiane przed dzieckiem muszą znajdować się w jego strefie najbliższego rozwoju, uczeń z niepełnosprawnością uczęszczający do klasy V, jeśli takie są jego możliwości psychofizyczne, ma prawo realizować treści podstawy programowej z I etapu edukacyjnego);
- zajęć rewalidacyjnych, a w przypadku dziecka zagrożonego niedostosowaniem społecznym lub niedostosowanego społecznie odpowiednio socjoterapii i resocjalizacji[16].

Istotne jest, iż dzieci z niepełnosprawnością sensoryczną (wzrok, słuch), ruchową, w tym z afazją, intelektualną w stopniu lekkim, autyzmem, w tym z zespołem Aspergera, realizują podstawę programową kształcenia ogólnego taką samą jak pełnosprawni rówieśnicy. Natomiast uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym uczą się w oparciu o inną podstawę programową, przeznaczoną specjalnie dla tej grupy dzieci[17], mają także prawo do oceny opisowej: bieżącej, śródrocznej, rocznej i końcowej oceny klasyfikacyjnej z obowiązkowych zajęć edukacyjnych[18]. Promowanie do klasy programowo wyższej lub ukończenie szkoły przez ww. uczniów odbywa się z uwzględnieniem ustaleń zawartych w indywidualnym programie edukacyjno-terapeutycznym[19].

W przedszkolu w odniesieniu do wszystkich dzieci, w tym z niepełnosprawnością intelektualną, obowiązuje podstawa programowa wychowania przedszkolnego. Ponadto w przypadku dzieci posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wychowaniem przedszkolnym może być objęte dziecko w wieku powyżej 7 lat, nie dłużej jednak niż do końca roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 9 lat[20]. Na wniosek rodziców złożony nie później niż do 31 sierpnia, dyrektor publicznej szkoły podstawowej, w obwodzie której dziecko mieszka, **odracza rozpoczęcie spełniania przez dziecko obowiązku szkolnego w danym roku szkolnym**. Odroczenie dotyczy roku szkolnego, w którym dziecko ma rozpocząć spełnianie obowiązku szkolnego. Do wniosku rodzice dołączają orzeczenie o potrzebie kształcenia

[16] § 6 ust. 1 pkt 5 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1578 i z 2018 r., poz. 1485).
[17] Zał. nr 3 do *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej* (Dz.U. z 2017 r., poz. 356).
[18] Art. 44i ust. 7 *Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty* (Dz.U. z 2018 r., poz. 1457, poz. 1560, poz. 1669 i poz. 2245).
[19] Art. 127 ust. 3 *Ustawy Prawo oświatowe* (Dz.U. z 2018 r., poz. 996, poz. 1000, poz. 1290, poz. 1669 i poz. 2245).
[20] Art. 31 ust. 2 *Ustawy Prawo oświatowe* (Dz.U. z 2018 r., poz. 996, poz. 1000, poz. 1290, poz. 1669 i poz. 2245).

specjalnego oraz opinię, z której wynika potrzeba odroczenia spełniania przez dziecko obowiązku szkolnego w danym roku szkolnym, wydaną przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną[21].

Dla uczniów posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wydane ze względu na niepełnosprawność **można przedłużyć okres nauki** w szkole podstawowej o jeden rok – na I etapie edukacyjnym i o dwa lata – na II etapie edukacyjnym, natomiast w szkole ponadpodstawowej o jeden rok. Decyzję o przedłużeniu ww. uczniowi okresu nauki podejmuje rada pedagogiczna po uzyskaniu opinii zespołu, tj. nauczycieli i specjalistów pracujących z dzieckiem, z której wynika taka potrzeba, w szczególności z powodu znacznych trudności w opanowaniu wymagań określonych w podstawie programowej kształcenia ogólnego lub efektów kształcenia określonych w podstawie programowej kształcenia w zawodach, oraz zgody rodziców ucznia albo pełnoletniego ucznia[22].

W odniesieniu do edukacji włączającej, pięcioletnie i sześcioletnie dzieci z niepełnosprawnością, dzieci odroczone od obowiązku szkolnego ze względu na niepełnosprawność oraz uczniowie z niepełnosprawnością posiadający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego mają **prawo do bezpłatnego dowozu do przedszkola lub szkoły**. Bezpłatny transport i opiekę w czasie przewozu do najbliższego przedszkola, oddziału przedszkolnego w szkole podstawowej, innej formy wychowania przedszkolnego i szkoły podstawowej oraz gimnazjum zapewnia gmina. Natomiast uczniom z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją, z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym – także do najbliższej szkoły ponadpodstawowej, do końca roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym uczeń kończy 21. rok życia[23].

Uczniowie lub absolwenci posiadający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wydane ze względu na niepełnosprawność **mogą przystąpić do egzaminów kończących szkołę lub egzaminu maturalnego w warunkach i formie dostosowanych do rodzaju niepełnosprawności** na podstawie tego orzeczenia. Rada pedagogiczna, spośród możliwych sposobów dostosowania warunków i form przeprowadzania egzaminu ósmoklasisty, gimnazjalnego i egzaminu maturalnego, wymienionych w komunikacie Dyrektora Centralnej Komisji Egzaminacyjnej, wskazuje sposób lub sposoby dostosowania warunków lub formy przeprowadzania ww. egzaminów dla ucznia lub absolwenta z niepełnosprawnością. Szkoła informuje na piśmie rodziców ucznia lub absolwenta o wskazanych sposobach dostosowania warunków i form przepro-

[21] Art. 38 *Ustawy Prawo oświatowe* (Dz.U. z 2018 r., poz. 996, poz. 1000, poz. 1290, poz. 1669 i poz. 2245).
[22] § 5 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 marca 2017 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół* (Dz.U. z 2017 r., poz. 703).
[23] Art. 32 ust. 6. Art. 39 ust. 4 *Ustawy Prawo oświatowe* (Dz.U. z 2018 r., poz. 996, poz. 1000, poz. 1290, poz. 1669 i poz. 2245).

wadzania ww. egzaminu. Rodzice lub pełnoletni uczeń/absolwent w terminie 3 dni roboczych składają oświadczenie o korzystaniu albo niekorzystaniu ze wskazanych sposobów dostosowania egzaminu[24].

Dyrektor szkoły może zwolnić ucznia z afazją, z niepełnosprawnościami sprzężonymi lub z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera, z nauki drugiego języka obcego nowożytnego do końca danego etapu edukacyjnego na wniosek rodziców albo pełnoletniego ucznia oraz na podstawie orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego, z którego wynika potrzeba zwolnienia ucznia z nauki drugiego języka obcego nowożytnego. Dyrektor szkoły może też zwolnić ucznia z wadą słuchu lub z głęboką dysleksją rozwojową z nauki drugiego języka obcego nowożytnego na podstawie opinii poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej, z której wynika potrzeba zwolnienia z nauki tego języka obcego nowożytnego[25].

Uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim mogą uczyć się w szkołach branżowych zawodów pomocniczych, takich jak: pomocnik obsługi hotelowej oraz pomocnik ślusarza, stolarza, mechanika, krawca i asystent fryzjera[26]. Oferta zawodów pomocniczych będzie rozszerzana.

Zadaniem każdej szkoły, w tym ogólnodostępnej, organizującej kształcenie specjalne jest przygotowanie ucznia z niepełnosprawnością do samodzielności w życiu dorosłym. Ma to szczególne znaczenie w przypadku uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym. Taki uczeń, ze względu na szczególne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne wynikające z całościowych zaburzeń rozwojowych, wymaga zindywidualizowanej pomocy i wsparcia nauczyciela. Niezbędne jest zatem rozważenie przez zespół nauczycieli i dyrektora szkoły zatrudnienia, za zgodą organu prowadzącego, nauczyciela posiadającego kwalifikacje z zakresu pedagogiki specjalnej w celu współorganizowania kształcenia uczniów niepełnosprawnych lub specjalisty lub pomocy nauczyciela[27]. Jeżeli zachodzi potrzeba indywidualnego wsparcia dziecka lub ucznia ze strony dodatkowo zatrudnionej kadry, o której mowa powyżej, w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego powinien zostać określony zakres tego wsparcia[28].

[24] Art. 44zzr *Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty* (Dz.U. z 2018 r., poz. 1457, poz. 1560, poz. 1669 i poz. 2245).
[25] § 6 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 sierpnia 2017 r. w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1534).
[26] *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 13 marca 2017 r. w sprawie klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego* (Dz.U. z 2017 r., poz. 622 i poz. 2356).
[27] § 7 ust. 3 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1578 oraz z 2018 r., poz. 1485).
[28] § 13 ust. 2 pkt 3 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 września 2017 r. w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1743).

Zindywidualizowany proces kształcenia ucznia z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym umożliwia szkole indywidualne planowanie, dostosowane do potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych dziecka. Dostosowanie dotyczy warunków edukacji, oczekiwanych osiągnięć ucznia, materiału nauczania i organizacji nauki. Szkoła może proponować dziecku różnorodne, czasem całkowicie nowatorskie rozwiązania, np.:

- uczeń wszystkie zajęcia realizuje wspólnie z rówieśnikami w oddziale, a w ramach zajęć rewalidacyjnych usprawniane są jego funkcje poznawcze – w sposób umożliwiający mu ćwiczenie praktycznych umiejętności, niemożliwych do opanowania w czasie obowiązkowych zajęć z rówieśnikami, np. robienie zakupów w sklepie spożywczym;
- uczeń bierze udział w części zajęć z rówieśnikami w oddziale, a część zajęć realizuje indywidualnie pod kierunkiem oligofrenopedagoga; może to dotyczyć przede wszystkim ćwiczeń wykorzystujących poznanie wielozmysłowe w zakresie doskonalenia praktycznych umiejętności, takich jak np.: zachowanie się w restauracji, kawiarni, korzystanie z biblioteki, poczty, usług fryzjera, załatwianie spraw w różnych urzędach, sprzątanie mieszkania, przygotowywanie posiłków;
- uczeń jest „przypisany" do konkretnego oddziału, może natomiast uczestniczyć w zajęciach z innym oddziałem lub częścią uczniów (np. w czasie wycieczki, w zajęciach kulinarnych, plastycznych, muzycznych, technicznych), szczególnie gdy w szkole jest zatrudniony nauczyciel posiadający specjalne przygotowanie pedagogiczne, który w miarę potrzeb będzie towarzyszył dziecku.

Najważniejsze, aby nauczyciele świadomie planowali pracę i potrafili wskazać, dlaczego wybrali określony sposób pracy z dzieckiem z niepełnosprawnością. Istotne jest, czy dziecko rozwija się zgodnie z planowanymi działaniami, z uwzględnieniem jego potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych (strefa najbliższego rozwoju), a także czy jest szczęśliwe w szkole i chętnie do niej uczęszcza. Kwestia ta powinna podlegać stałej obserwacji i ocenie nauczycieli. Nauczyciele w szkołach ogólnodostępnych otrzymują bardzo ważną wskazówkę od rodziców dziecka. Rodzice wybierają szkołę ogólnodostępną, ponieważ oczekują, że ich dziecko będzie uczyło się wspólnie z rówieśnikami. Szkoła ma zatem obowiązek respektować prawo dziecka z niepełnosprawnością do zindywidualizowanego procesu kształcenia i uszanować prawo rodziców do wyboru właśnie tej szkoły. W związku z tym nauczyciele powinni dążyć to tego, aby uczeń z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym uczył się **zawsze razem z rówieśnikami**. Wspólny udział w zajęciach edukacyjnych umożliwi dziecku nabywanie umiejętności w obszarach: osobistym i komunikacji społecznej, które są osią wszystkich działań edukacyjnych wobec ucznia z ww. niepełnosprawnością.

Wspólnie z rówieśnikami w szkole ogólnodostępnej uczeń może doświadczać procesu komunikowania się w wielu obszarach, o których mowa w podstawie programowej dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, np.: odkrywania i uświadamiania sobie możliwości porozumiewania się, nawiązywania kontaktu i rozpoczynania dialogu, zadawania pytań, formułowania adekwatnych odpowiedzi, stosowania zwrotów grzecznościowych, proszenia o pomoc, okazywania wdzięczności, wyrażania i przekazywania potrzeb, emocji, opinii, myśli, pragnień i woli.

Warunkiem prawidłowo zorganizowanej edukacji ucznia z niepełnosprawnością jest pozytywne podejście i akceptacja dziecka przez nauczycieli. Wsparcie osoby dorosłej może zastąpić dziecku z niepełnosprawnością niedogodności spowodowane brakiem akceptacji rówieśników.

Podkreślę ponownie, że ważnym obszarem dotyczącym działań nauczycieli w pracy z dzieckiem z niepełnosprawnością jest praca domowa ucznia. Powinna być tak zindywidualizowana, aby uczeń potrafił ją samodzielnie wykonać. Zadając dziecku pracę domową, nauczyciele muszą także uwzględniać możliwości materialne i niematerialne rodziny. Najczęściej rodzice, którzy zdecydowali, żeby ich dziecko uczyło się w szkole ogólnodostępnej, chętnie współdziałają z nauczycielami i w porozumieniu z nimi kontynuują w domu pracę nad realizacją priorytetowych celów dotyczących rozwoju ich dziecka. Istotne jest jednak to, że – mając obowiązki rodzinne – nie mogą oni poświęcać zbyt wiele czasu na „odrabianie" pracy domowej. Praca ta powinna być zadawana tak, żeby rodzice ciekawie i aktywnie spędzali czas z dzieckiem, ćwicząc ważne dla niego umiejętności. Istotny jest zatem instruktaż dla rodziców, w tym dotyczący sposobów spędzania wolnego czasu i rozmów z dzieckiem.

W przepisach prawa wprowadzono obowiązek zespołowego planowania pracy z dzieckiem z niepełnosprawnością i oceny poziomu jego funkcjonowania. Jest to ważne ze względu na **konieczność podjęcia przez nauczycieli wspólnych, jednolitych działań** mających na celu poprawę funkcjonowania dziecka w szkole, np. wszyscy nauczyciele będą przywiązywali wagę do organizowania takich sytuacji edukacyjnych, aby dziecko niepełnosprawne w jak najszerszym zakresie komunikowało się z rówieśnikami i podejmowało samodzielne działania w sytuacjach społecznych.

Zespół tworzą nauczyciele i specjaliści pracujący w szkole z dzieckiem z niepełnosprawnością. Ich zadaniem jest opracowywanie lub modyfikowanie indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego i dokonywanie co najmniej dwa razy w roku szkolnym wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia. Rodzice ucznia albo pełnoletni uczeń otrzymują kopię wielospecjalistycznych ocen i ww. programu.

Zgodnie z przepisami prawa **w posiedzeniach zespołu mają prawo uczestniczyć rodzice lub pełnoletni uczeń** i zaproszeni przez nich specjaliści, w szczególności lekarz, psycholog, pedagog, logopeda lub inny specjalista. Dyrektor szkoły może dodatkowo zaprosić na posiedzenie zespołu przedstawiciela poradni psychologiczno-pedagogicznej, asystenta nauczyciela uczącego w klasach I–III (już nie jest zatrudniany, ale zgodnie z przepisami nadal może pracować[29]), pomoc nauczyciela[30].

Dobrze zorganizowana współpraca pomiędzy nauczycielami, specjalistami i rodzicami rozpocznie się wtedy, gdy nauczyciele zachęcą rodziców do udziału w posiedzeniach zespołu. Rodzice stanowią dla nauczycieli źródło wiedzy o funkcjonowaniu dziecka z niepełnosprawnością. Nauczyciele wspólnie z rodzicami mogą ustalić zakres niezbędnego wsparcia i działania mające na celu usamodzielnienie dziecka, wdrożenie go do obowiązków szkolnych i domowych. Mogą omówić sposób wymiany informacji i ujednolicenia systemu motywowania dziecka do nauki. Wspólne spotkanie jest cennym doświadczeniem, które powinno budować zaufanie rodziców i poszerzać ich wiedzę o sposobie kształcenia dziecka w konkretnej szkole oraz powodować wzrost empatii nauczycieli.

Zorganizowanie kształcenia specjalnego, w tym dokonanie wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania dziecka i opracowanie lub zmodyfikowanie indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego, dotyczy zarówno nauczycieli szkoły, jak i przedszkola oraz innych form wychowania przedszkolnego. Dziecko z niepełnosprawnością może już w przedszkolu posiadać orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, a także opinię o potrzebie wczesnego wspomagania rozwoju, wydaną przez publiczną poradnię psychologiczno-pedagogiczną. Wczesne wspomaganie rozwoju jest organizowane od chwili wykrycia niepełnosprawności dziecka do momentu podjęcia przez nie nauki w szkole – w celu pobudzania jego psychoruchowego i społecznego rozwoju. Powadzone jest bezpośrednio z dzieckiem i jego rodziną. Zespoły wczesnego wspomagania rozwoju dziecka mogą być tworzone w publicznych i niepublicznych przedszkolach i szkołach podstawowych, w tym specjalnych, innych formach wychowania przedszkolnego, specjalnych ośrodkach szkolno-wychowawczych, specjalnych ośrodkach wychowawczych, ośrodkach rewalidacyjno-wychowawczych oraz poradniach psychologiczno-pedagogicznych, w tym

[29] § 2 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 26 lipca 2018 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym* (Dz.U. z 2018 r., poz. 1485).

[30] § 6 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1578).

poradniach specjalistycznych (w przypadku niepublicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych muszą one spełniać w kwestii zatrudniania specjalistów warunki takie jak poradnie publiczne)[31].

Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka nie może być rozumiane tylko jako zindywidualizowanie pracy z dzieckiem z niepełnosprawnością w przedszkolu. Może natomiast być organizowane w ww. szkołach i placówkach, jeżeli:

- zatrudniają one kadrę posiadającą kwalifikacje do prowadzenia zajęć w ramach wczesnego wspomagania (pedagoga posiadającego kwalifikacje odpowiednie do rodzaju niepełnosprawności dziecka, psychologa, logopedę, innych specjalistów)[32] oraz
- dysponują pomieszczeniami do prowadzenia zajęć w ramach wczesnego wspomagania indywidualnie i w grupie, wyposażonymi w sprzęt specjalistyczny i środki dydaktyczne odpowiednie do potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych dzieci[33].

Ze względu na znaczne różnice w potencjale i możliwościach psychofizycznych uczniów z niepełnosprawnością, szczególnie w odniesieniu do uczniów z niepełnosprawnością intelektualną, niezbędne jest monitorowanie ich osiągnięć oraz efektów działań wspierających prowadzonych w przedszkolu lub szkole.

W związku z tym wprowadzono obowiązek dokonywania przez nauczycieli i specjalistów pracujących z dzieckiem **wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia**[34]. Ocena powinna być wypadkową wiedzy nauczycieli i specjalistów o dziecku i uwzględniać w szczególności:

- indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne, mocne strony, predyspozycje, zainteresowania i uzdolnienia ucznia;
- w zależności od potrzeb – zakres i charakter wsparcia ze strony nauczycieli, specjalistów, asystentów lub pomocy nauczyciela[35];
- przyczyny niepowodzeń edukacyjnych lub trudności w funkcjonowaniu ucznia, w tym bariery i ograniczenia utrudniające funkcjonowanie i uczestnictwo ucznia w życiu przedszkolnym lub szkolnym, a w przypadku ucznia realizującego wybrane zajęcia wychowania przedszkolnego lub zajęcia edukacyjne indy-

[31] Art. 127 ust. 5 *Ustawy Prawo oświatowe* (Dz.U. z 2018 r., poz. 996, poz. 1000, poz. 1290, poz. 1669 i poz. 2245).
[32] § 15 ust. *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 sierpnia 2017 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1575).
[33] § 2 i § 3 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 sierpnia 2017 r. w sprawie organizowania wczesnego wspomagania rozwoju dzieci* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1635).
[34] § 6 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1578).
[35] § 7 ust. 2 i 3 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1578).

widualnie lub w grupie liczącej do 5 uczniów, zgodnie ze wskazaniem zawartym w indywidualnym programie edukacyjno-terapeutycznym – także napotykane trudności w zakresie włączenia ucznia w zajęcia realizowane wspólnie z oddziałem przedszkolnym lub szkolnym, a w przypadku innej formy wychowania przedszkolnego – wspólnie z grupą, oraz efekty działań podejmowanych w celu ich przezwyciężenia.

Ocena nie może powstać dla oceny. Powinna służyć zaplanowaniu procesu edukacji i nabywaniu przez dziecko kompetencji oraz zaplanowaniu wsparcia zgodnie z jego potrzebami. Efekty wspierania muszą zostać ocenione[36]. Ocena ma za zadanie wskazywać postęp w rozwoju dziecka lub jego brak w różnych obszarach funkcjonowania ucznia. Powinna stanowić punkt wyjścia do zaplanowania w indywidualnym programie edukacyjno-terapeutycznym dalszych działań. Musi wskazywać nauczycielom, nad jakimi umiejętnościami powinni z dzieckiem pracować (co powinni rozwijać, usprawniać i utrwalać).

Problemy edukacyjne dziecka mogą wynikać nie tylko z czynników tkwiących w nim samym, ale także z tych uwarunkowań, które składają się na kontekst edukacyjny, w jakim ono funkcjonuje. Przyczyny trudności mogą także być związane ze specyfiką grupy rówieśniczej, postawą nauczyciela, rodziców.

Obecnie diagnoza uczniów prowadzona jest w poradniach psychologiczno-pedagogicznych za pomocą wystandaryzowanych narzędzi diagnostycznych (psychologicznych, pedagogicznych, logopedycznych) i obserwacji funkcjonowania dziecka w środowisku szkolnym. Diagnozy dziecka z niepełnosprawnością dokonuje się na wniosek rodziców o wydanie orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego.

W celu uzyskania informacji o sytuacji dydaktycznej i wychowawczej dziecka przewodniczący zespołu orzekającego działającego w publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej może zwrócić się do dyrektora przedszkola lub szkoły, do której uczęszcza dziecko, z prośbą o wydanie przez nauczycieli lub specjalistów prowadzących zajęcia z dzieckiem lub uczniem opinii o uczniu[37].

Opinia powinna zawierać:

- informację o rozpoznanych przez nauczycieli lub specjalistów prowadzących zajęcia z dzieckiem indywidualnych potrzebach rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwościach psychofizycznych dziecka, w tym mocnych stronach i uzdolnieniach;

[36] § 11 ust. 3 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 25 sierpnia 2017 r. w sprawie sposobu prowadzenia przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki dokumentacji przebiegu nauczania, działalności wychowawczej i opiekuńczej oraz rodzajów tej dokumentacji* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1646).
[37] § 7 ust. 2 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 września 2017 r. w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1743).

- informację o funkcjonowaniu dziecka w przedszkolu, szkole, w tym występujących trudnościach, a w przypadku dzieci posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego – wielospecjalistyczną ocenę poziomu funkcjonowania dziecka lub ucznia;
- informację o działaniach podjętych przez nauczycieli lub specjalistów w celu poprawy funkcjonowania dziecka w przedszkolu, szkole, formach udzielonej dziecku pomocy psychologiczno-pedagogicznej, okresie jej udzielania oraz efektach podjętych działań i udzielanej pomocy oraz wnioskach dotyczących dalszej pracy z dzieckiem, mających na celu poprawę jego funkcjonowania.

W celu prawidłowego zaplanowania procesu wspomagania dziecka posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego i udzielenia pomocy psychologiczno-pedagogicznej dzieciom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi nauczyciele współpracują z poradnią psychologiczno-pedagogiczną, a także:

- rozpoznają indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne uczniów;
- określają mocne strony, predyspozycje, zainteresowania i uzdolnienia uczniów;
- rozpoznają przyczyny niepowodzeń edukacyjnych lub trudności w funkcjonowaniu uczniów, w tym bariery i ograniczenia utrudniające funkcjonowanie uczniów i ich uczestnictwo w życiu przedszkola, szkoły lub placówki;
- podejmują działania sprzyjające rozwojowi kompetencji oraz potencjału uczniów w celu podnoszenia efektywności uczenia się i poprawy ich funkcjonowania[38].

Ponadto nauczyciele i specjaliści w przedszkolu prowadzą obserwację pedagogiczną mającą na celu wczesne rozpoznanie u dziecka dysharmonii rozwojowych i podjęcie wczesnej interwencji, a w przypadku dzieci realizujących obowiązkowe roczne przygotowanie przedszkolne – obserwację pedagogiczną zakończoną analizą i oceną gotowości dziecka do podjęcia nauki w szkole (diagnoza przedszkolna).

Natomiast w szkole nauczyciele w trakcie bieżącej pracy z uczniami prowadzą obserwację pedagogiczną, mającą na celu rozpoznanie u uczniów trudności w uczeniu się (w tym w przypadku uczniów klas I–III szkoły podstawowej), deficytów kompetencji i zaburzeń sprawności językowych oraz ryzyka wystąpienia specyficznych trudności w uczeniu się, a także potencjału ucznia i jego zainteresowań oraz szczególnych uzdolnień. Wspomagają także uczniów w wyborze kierunku kształcenia i zawodu[39].

[38] § 20 ust. 1 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1591 oraz z 2018 r., poz. 1647).

[39] § 20 ust. 2 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1591 oraz z 2018 r., poz. 1647).

Diagnoza w poradni i rozpoznanie w przedszkolu lub szkole powinno stanowić początek procesu planowania i realizacji przez nauczycieli działań wspierających, nastawionych na poprawę funkcjonowania społecznego i edukacyjnego dziecka lub ucznia. Powyższe procesy powinny być ewaluowane. Działania szkoły i poradni w zakresie diagnozy i rozpoznania zostały ujednolicone. Takie same obszary diagnostyczne występują w opinii szkoły, orzeczeniu, wielospecjalistycznej ocenie poziomu funkcjonowania ucznia dokonywanej w szkole.

Indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny (IPET) jest dokumentem, który wyznacza wszystkim nauczycielom i specjalistom kierunek pracy z dzieckiem lub uczniem. Jest dość ogólny, a postanowienia w nim zawarte dotyczą wszystkich nauczycieli. Nauczyciele mają obowiązek podejmowania działań wobec dziecka posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego zgodnie z ustaleniami zawartymi w ww. programie.

Struktura programu została określona w przepisach prawa[40]. Oznacza to, że ustawodawca wskazał istotne dla dziecka i ucznia posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego obszary służące zaplanowaniu pracy przez nauczycieli. Uznano za ważne: ocenianie ucznia, wspólne działania nauczycieli ukierunkowane na poprawę jego funkcjonowania, zajęcia rewalidacyjne, socjoterapeutyczne i resocjalizacyjne oraz współpracę i wspieranie rodziców dziecka, a także konieczne dla ucznia rozwiązania organizacyjne.

Indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny opracowuje zespół nauczycieli i specjalistów pracujących z dzieckiem lub uczniem wymagającym stosowania specjalnej organizacji nauki i metod pracy i posiadającym orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego. Indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny opracowywany jest dla:

- dzieci lub uczniów z niepełnosprawnością: niesłyszących, słabosłyszących, niewidomych, słabowidzących, z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją, z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, umiarkowanym lub znacznym, z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera, i z niepełnosprawnościami sprzężonymi;
- uczniów niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym.

[40] § 6 ust 1 pkt 1–8 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym* (Dz.U. z 2017, poz. 1578 oraz z 2018 r., poz. 1485).

Indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny określa:

1 **Zakres i sposób dostosowania odpowiednio programu wychowania przedszkolnego oraz wymagań edukacyjnych niezbędnych do otrzymania przez ucznia poszczególnych śródrocznych i rocznych, a w szkole policealnej – semestralnych ocen klasyfikacyjnych z zajęć edukacyjnych wynikających z realizowanego przez niego programu nauczania[41] do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia, w szczególności przez zastosowanie odpowiednich metod i form pracy z uczniem.**

Dzieciom objętym wychowaniem przedszkolnym dostosowujemy program wychowania przedszkolnego, a uczniom szkoły dostosowujemy wymagania edukacyjne. Dzieciom z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym nie stawiamy wymagań edukacyjnych. Wobec tej grupy uczniów możemy określić oczekiwane osiągnięcia w konkretnym roku szkolnym lub w innym czasie.

Zakres i sposób dostosowania wymagań edukacyjnych dotyczy wiedzy i umiejętności ocenianych uczniów z niepełnosprawnością, np.:

- nauczyciele powinni tak dobierać zadania, aby z jednej strony nie przerastały one możliwości ucznia (nie uniemożliwiały osiągnięcia sukcesu), a z drugiej nie powodowały obniżenia motywacji do radzenia sobie z wyzwaniami,
- przedmiotem oceny nauczyciele powinni uczynić w szczególności zagadnienia istotne pod względem ich wykorzystania przez ucznia w codziennym i dorosłym życiu, np.: związane ze zdrowym trybem życia, ekologią, oszczędnym prowadzeniem gospodarstwa domowego, kształtowaniem postaw prospołecznych,
- praca indywidualna ucznia, w tym podlegająca ocenie, powinna znajdować się w jego strefie najbliższego rozwoju,
- w czasie oceniania ucznia istotne jest stosowanie pytań naprowadzających,
- ocena ucznia z niepełnosprawnością ma charakter indywidualny, a punktem wyjścia do zastosowania pełnej skali ocen wobec ucznia są wymagania edukacyjne opracowane dla uczniów klasy na ocenę dopuszczającą (lub wyższą, w zależności od możliwości psychofizycznych dziecka, w odniesieniu do nauki konkretnego przedmiotu).

Planując zakres dostosowania wymagań edukacyjnych uczniom z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, warto pamiętać, że w arkuszach ocen tych uczniów zostanie zawarta adnotacja, iż realizowali oni program nauczania dostosowany do indywidualnych możliwości i potrzeb na podstawie orzeczenia wydanego przez zespół orzekający działający w poradni psychologiczno-pedagogicznej[42].

[41] Art. 44b ust. 8 pkt 1 *Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty* (Dz.U. z 2018 r., poz. 1457, poz. 1560, poz. 1669 i poz. 2245).
[42] Pkt 24 Załącznika nr 1 do *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 26 kwietnia 2018 r. w sprawie świadectw, dyplomów państwowych i innych druków szkolnych* (Dz.U. z 2018 r., poz. 939).

Nauczyciele powinni tak dostosować wymagania edukacyjne, aby uczniowie mogli im sprostać. Nie muszą obawiać się braku zrozumienia ze strony innych nauczycieli ze względu na stosowanie zindywidualizowanego sposobu ocenienia tych uczniów. Niestety rodzice rówieśników często nie rozumieją istoty oceniania i zarzucają nauczycielowi, że inaczej ocenia różnych uczniów w klasie. Istotne jest zatem, aby już podczas pierwszego kontaktu z rodzicami nauczyciel wyjaśnił im, na czym będzie polegało, m.in. ocenianie uczniów.

Ponadto w czasie egzaminów zewnętrznych uczniowie z niepełnosprawnością wypełniają arkusze egzaminacyjne (np. gimnazjalne arkusze A2, A4, A5, A7, A8) inne niż ich pełnosprawni rówieśnicy (arkusz A1). Wyniki uczniów z niepełnosprawnością nie są brane pod uwagę do średnich wyników szkoły.

2 **Zintegrowane działania nauczycieli i specjalistów prowadzących zajęcia z uczniem, ukierunkowane na poprawę jego funkcjonowania, w tym – w zależności od potrzeb – na komunikowanie się ucznia z otoczeniem z użyciem wspomagających i alternatywnych metod komunikacji (AAC – *Augmentative and alternative communication*), oraz wzmacnianie jego uczestnictwa w życiu przedszkolnym lub szkolnym, w przypadku ucznia:**

- **niepełnosprawnego – działania o charakterze rewalidacyjnym,**
- **niedostosowanego społecznie – działania o charakterze resocjalizacyjnym,**
- **zagrożonego niedostosowaniem społecznym – działania o charakterze socjoterapeutycznym.**

Istotny jest wspólny kierunek oddziaływań rewalidacyjnych, socjoterapeutycznych i jednolite działania w ramach bieżącej pracy nauczycieli z dzieckiem z niepełnosprawnością, np. wszyscy nauczyciele:

- uczą dziecko zgłaszania problemów i proszenia o pomoc,
- rozmawiają z dzieckiem na temat przyczyn trudności szkolnych i oczekiwań dziecka dotyczących szkoły i nauczycieli,
- podejmują działania mające na celu rozwijanie samodzielności ucznia, pobudzanie jego aktywności społecznej, integrowanie z rówieśnikami,
- rozbudzają i podtrzymują motywację dziecka do różnych działań i zainteresowań,
- zawsze zwracają dziecku uwagę w przypadku wystąpienia zachowań nieakceptowanych społecznie i przypominają, w jaki sposób powinno się zachować,
- przypominają dziecku o zasadach obowiązujących w szkole i osobach, u których może uzyskać pomoc,
- organizują pracę w grupach i parach,
- zadają dziecku pracę domową na miarę jego możliwości, tak aby mogło ją samodzielnie wykonać, a następnie sprawdzają tę pracę,

- pomagają dziecku w rozwiązaniu bieżących problemów o charakterze emocjonalno-społecznym,
- interesują się, czy dziecko nawiązuje kontakty z rówieśnikami,
- nauczyciele pozwalają uczniowi na osiąganie sukcesu na miarę jego możliwości (dając mu tym samym szansę na rozwój ogólny i edukacyjny),
- umożliwiają uczniowi pracę na konkretach, dzielą materiał nauczania na mniejsze partie, często sprawdzają poziom rozumienia przez ucznia poleceń, zadania dawane dziecku opierają o treści bliskie i potrzebne uczniowi w życiu codziennym (związane z robieniem zakupów, zabawą, aktywnością fizyczną),
- wydłużają uczniowi czas potrzebny na wykonanie zadania i umożliwiają wykonanie wielu powtórek w zakresie określonych treści, np.: działania arytmetyczne,
- wprowadzają przerwy podczas pracy, umożliwiają dziecku odpoczynek w kąciku relaksacyjnym,
- będą ukierunkowują pracę dziecka, motywują do działania, chwalą wysiłek włożony w wykonanie zadania i na bieżąco kontrolują postępy dziecka,
- udostępniają uczniowi dostosowane wymagania edukacyjne z poszczególnych przedmiotów (na poszczególne oceny), aby dziecko i jego rodzice mogli zdecydować, na jaką ocenę uczeń chce się uczyć,
- otaczają ucznia atmosferą zrozumienia i życzliwości.

3 Formy i okres udzielania uczniowi pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz wymiar godzin, w którym poszczególne formy pomocy będą realizowane.

Formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej, które należy uwzględnić w tym punkcie programu to te, o których mowa w §6 ust. 1 i 2 w powiązaniu z §12 ust. 2 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1591 oraz z 2018 r, poz. 1647). Formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej są określane w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego. Jednak ze względu na zmieniające się potrzeby dzieci lub uczniów i podjętą przez nauczycieli pracę z dzieckiem, formy pomocy mogą ulegać zmianie.

Formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej w przedszkolu:

- zajęcia rozwijające uzdolnienia,
- zajęcia specjalistyczne: korekcyjno-kompensacyjne, logopedyczne, rozwijające kompetencje emocjonalno-społeczne oraz inne zajęcia o charakterze terapeutycznym,
- porady i konsultacje.

Formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej w szkole:

- klasy terapeutyczne,
- zajęcia rozwijające uzdolnienia,
- zajęcia rozwijające umiejętności uczenia się,
- zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze,
- zajęcia specjalistyczne: korekcyjno-kompensacyjne, logopedyczne, rozwijające kompetencje emocjonalno-społeczne oraz inne zajęcia o charakterze terapeutycznym,
- zajęcia związane z wyborem kierunku kształcenia i zawodu – w przypadku uczniów szkół podstawowych oraz uczniów szkół ponadpodstawowych,
- porady i konsultacje,
- warsztaty.

W tym punkcie IPET wskazujemy formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej, okres udzielania pomocy i wymiar godzin. Nie określamy tu celów pracy z dzieckiem i ćwiczeń, jakie dziecko powinno wykonywać. Zgodnie z przepisami w sprawie obowiązującej w szkole dokumentacji przebiegu nauczania[43] każdy specjalista pracujący z dzieckiem planuje cele i ćwiczenia w indywidualnym programie pracy z dzieckiem lub uczniem (odnotowując je w dzienniku zajęć z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej), a w przypadku zajęć grupowych – w programie pracy grupy, oraz dokonuje oceny postępów i wyciąga wnioski dotyczące dalszej pracy. Każdy nauczyciel lub specjalista prowadzący zajęcia z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej lub rewalidacji, opracowując program pracy z dzieckiem lub grupą, powinien uwzględnić zapisy znajdujące się w IPET i określające zintegrowane działania nauczycieli i specjalistów prowadzących zajęcia z uczniem, ukierunkowane na poprawę jego funkcjonowania.

Warto podkreślić, że zajęcia rozwijające uzdolnienia, zajęcia rozwijające umiejętności uczenia się, zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze oraz zajęcia specjalistyczne należy prowadzić, wykorzystując aktywizujące metody pracy[44].

[43] § 11 ust. 3 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 25 sierpnia 2017 r. w sprawie sposobu prowadzenia przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki dokumentacji przebiegu nauczania, działalności wychowawczej i opiekuńczej oraz rodzajów tej dokumentacji* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1646).

[44] § 17 ust. 2 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1591 oraz z 2018 r., poz. 1647).

4 Działania wspierające rodziców ucznia oraz – w zależności od potrzeb – zakres współdziałania z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi, w tym poradniami specjalistycznymi, placówkami doskonalenia nauczycieli, organizacjami pozarządowymi, innymi instytucjami oraz podmiotami działającymi na rzecz rodziny, dzieci i młodzieży, w tym ze specjalnymi ośrodkami szkolno-wychowawczymi, młodzieżowymi ośrodkami wychowawczymi i młodzieżowymi ośrodkami socjoterapii.

Istotne jest określenie zakresu wsparcia rodziców, które służy rozwijaniu ich umiejętności wychowawczych i rozwijaniu umiejętności rozwiązywania problemów edukacyjnych i wychowawczych. Rodzice powinni otrzymać pomoc szkoły w obszarze pracy nad samodzielnością dziecka. Muszą zadbać o to, żeby dziecko pomagało w pracach porządkowych, przygotowaniu posiłków, samodzielnie dbało o czystość i porządek w swoim pokoju, miało stałe obowiązki, pomagało w robieniu zakupów i uczestniczyło w planowaniu domowego budżetu. Nauczyciele powinni także wspierać rodziców w przypadku występowania problemów wychowawczych, np. gdy dziecko nie słucha poleceń, nie chce odrabiać prac domowych, jest agresywne, nie dzieli się informacjami z pobytu w szkole, nie chce jeść zdrowych posiłków, odmawia pomocy w domu, zbyt wiele czasu spędza przed komputerem (telefonem).

W odniesieniu do problemów edukacyjnych pomoc nauczycieli może dotyczyć sposobów wspierania dziecka w nauce, np. nauki tabliczki mnożenia, wyrazów z trudnościami ortograficznymi, słówek w języku obcym, nowych pojęć, sposobów zapamiętywania i utrwalania wiedzy czy rodzajów ćwiczeń pomagających dziecku w skupieniu uwagi. Zgodnie z przepisami rodzice i nauczyciele także mają prawo do pomocy psychologiczno-pedagogicznej w przedszkolu lub szkole w formie porad, konsultacji, warsztatów i szkoleń[45]. Istotne jest, że przedszkole i szkoła nie pozostają osamotnione w przypadku wystąpienia problemów w organizowaniu dzieciom kształcenia specjalnego i pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

Nauczyciele mogą korzystać z pomocy merytorycznej i wsparcia:

- placówek doskonalenia nauczycieli;
- bibliotek pedagogicznych;
- **poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym specjalistycznych**, które udzielają wsparcia w realizowaniu zadań profilaktycznych oraz wspierających wychowawczą i edukacyjną funkcję przedszkola, szkoły i placówki, a także wspierają nauczycieli w rozwiązywaniu problemów dydaktycznych i wychowawczych oraz organizują i prowadzą wspomaganie przedszkoli, szkół i pla-

[45] § 6 ust. 5 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 lutego 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych* (Dz.U. z 2013 r., poz. 199 oraz z 2017 r., poz. 1647).

cówek w zakresie realizacji zadań dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych[46];
- **specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych**, które współpracują ze szkołami ogólnodostępnymi w zakresie diagnozowania i rozwiązywania problemów dydaktyczno-wychowawczych uczniów z niepełnosprawnością uczęszczających do tych szkół[47];
- szkół specjalnych;
- szkół integracyjnych;
- liderów edukacji włączającej (lista dostępna na stronie Ośrodka Rozwoju Edukacji);
- koordynatorów edukacji włączającej (w kuratoriach oświaty);
- organów prowadzących;
- wyższych uczelni (organizują konferencje, seminaria, szkolenia dla nauczycieli i rodziców oraz proponują spotkania ze specjalistami).

Do zadań nauczycieli i specjalistów w przedszkolu, szkole i placówce należy współpraca z poradnią psychologiczno-pedagogiczną w procesie diagnostycznym i postdiagnostycznym, w szczególności w zakresie oceny funkcjonowania uczniów, barier i ograniczeń w środowisku utrudniających funkcjonowanie uczniów i ich uczestnictwo w życiu przedszkola, szkoły lub placówki oraz efektów działań podejmowanych w celu poprawy funkcjonowania ucznia oraz planowania dalszych działań. Natomiast wsparcie merytoryczne dla nauczycieli, wychowawców grup wychowawczych i specjalistów udzielających pomocy psychologiczno-pedagogicznej w przedszkolu, szkole i placówce, na wniosek dyrektora przedszkola czy szkoły zapewniają poradnie oraz placówki doskonalenia nauczycieli[48]. Wspomaganie przedszkola lub szkoły przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną powinno być zaplanowane[49].

[46] § 2 pkt 3 i 4 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 lutego 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych* (Dz.U. z 2013 r., poz. 199 oraz z 2017 r., poz. 1647).
[47] § 31 i § 49 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 sierpnia 2017 r. w sprawie publicznych placówek oświatowo-wychowawczych, młodzieżowych ośrodków wychowawczych, młodzieżowych ośrodków socjoterapii, specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych, specjalnych ośrodków wychowawczych, ośrodków rewalidacyjno-wychowawczych oraz placówek zapewniających opiekę i wychowanie uczniom w okresie pobierania nauki poza miejscem stałego zamieszkania* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1606).
[48] § 20 ust. 1 pkt 4 i § 28 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1591 oraz z 2018 r., poz. 1647).
[49] § 10 ust. 1 *Rozporządzenia z dnia 1 lutego 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych* (Dz.U. z 2013 r., poz. 199 oraz z 2017 r., poz. 1647).

5 Zajęcia rewalidacyjne, resocjalizacyjne i socjoterapeutyczne oraz inne zajęcia odpowiednie ze względu na indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne ucznia, a także:

- **w przypadku ucznia klasy VII i VIII szkoły podstawowej, branżowej szkoły I stopnia, liceum ogólnokształcącego i technikum – zajęcia z zakresu doradztwa zawodowego**,
- **zajęcia związane z wyborem kierunku kształcenia i zawodu realizowane w ramach pomocy psychologiczno-pedagogicznej**.

Zajęcia rewalidacyjne dotyczą uczniów z niepełnosprawnością, zajęcia socjoterapeutyczne – uczniów zagrożonych niedostosowaniem społecznym i odpowiednio zajęcia resocjalizacyjne – uczniów niedostosowanych społecznie.

W ramach zajęć rewalidacyjnych w programie należy uwzględnić w szczególności rozwijanie umiejętności komunikacyjnych dziecka lub ucznia poprzez:

- naukę orientacji przestrzennej i poruszania się oraz naukę systemu Braille'a lub innych alternatywnych metod komunikacji – w przypadku ucznia niewidomego;
- naukę języka migowego lub innych sposobów komunikowania się, w szczególności wspomagających i alternatywnych metod komunikacji (AAC) – w przypadku ucznia z niepełnosprawnością z zaburzeniami mowy lub jej brakiem;
- zajęcia rozwijające umiejętności społeczne, w tym umiejętności komunikacyjne – w przypadku ucznia z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera[50].

Zajęcia rewalidacyjne muszą być związane z niepełnosprawnością dziecka oraz dostosowane do indywidualnych potrzeb konkretnego ucznia i dotyczyć usprawniania zaburzonych oraz rozwijania niezaburzonych funkcji, a także przygotowywać dziecko do samodzielności w dorosłym życiu. Mogą to być także zajęcia usprawniające procesy poznawcze, gimnastyka korekcyjno-kompensacyjna, zajęcia usprawniające ruchowo.

6 Zakres współpracy nauczycieli i specjalistów z rodzicami ucznia w realizacji zadań przedszkola, oddziału przedszkolnego w szkole podstawowej, innej formy wychowania przedszkolnego, szkoły[51].

Zadania, o których mowa powyżej, to:

- realizacja zaleceń zawartych w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego,

[50] § 6 ust. 2 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1578 oraz z 2018 r., poz. 1485).

[51] § 5 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1578 oraz z 2018 r., poz. 1485).

- warunki do nauki, sprzęt specjalistyczny i środki dydaktyczne odpowiednie ze względu na indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne ucznia,
- realizacja zajęć specjalistycznych z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej,
- realizacja innych zajęć odpowiednich ze względu na indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne uczniów, w szczególności zajęć rewalidacyjnych, resocjalizacyjnych i socjoterapeutycznych,
- **integracja uczniów ze środowiskiem rówieśniczym**, w tym z uczniami pełnosprawnymi,
- **przygotowanie ucznia do samodzielności w życiu dorosłym**.

Nauczyciele, oprócz wspierania rodziców, powinni z nimi współpracować. Współpraca to np. stosowanie określonych strategii wychowawczych wobec dziecka czy wdrażanie systemu nagradzania dziecka w domu i w szkole. Ważna jest wymiana informacji o efektach zajęć rewalidacyjnych lub z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej, prowadzonych w szkole i poza nią, oraz zwracanie uwagi rodziców na potrzebę integracji dziecka w szkole i w środowisku, w którym mieszka, np. poprzez wspólne zabawy z rówieśnikami. Najważniejszym obszarem współpracy powinny być działania szkoły i rodziców mające na celu przygotowanie ucznia do samodzielności w dorosłym życiu.

7 W przypadku uczniów z niepełnosprawnością – w zależności od potrzeb – rodzaj i sposób dostosowania warunków organizacji kształcenia do rodzaju niepełnosprawności ucznia, w tym w zakresie wykorzystywania technologii wspomagających to kształcenie.

Warunki organizacyjne kształcenia to np.: zapewnienie nauczyciela „wspomagającego" lub pomocy nauczyciela[52], wyznaczenie uczniowi w szkole miejsca do odpoczynku, przygotowanie parawanu odgradzającego od otoczenia w czasie pracy samodzielnej (w celu zmniejszenia ilości bodźców – jeśli jest taka potrzeba, np. dla dziecka z autyzmem), odpowiednia aranżacja sali, w której odbywają się zajęcia, zapewnienie uczniowi możliwości pracy na konkretach, udostępnianie filmów, obrazów, modeli, szablonów, różnorodnych liczmanów i pomocy dydaktycznych, umożliwienie uczniowi korzystania z komputera, drukarki, skanera, lupy, powiększalnika czy innych przedmiotów potrzebnych podczas realizacji zajęć. Mogą być brane pod uwagę wszelkie rozwiązania i urządzenia ułatwiające lub umożliwiające dziecku funkcjonowanie w przedszkolu i szkole.

[52] § 7 ust. 2 i 3 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1578 oraz z 2018 r., poz. 1485).

8 **W zależności od indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia wskazanych w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego lub wynikających z wielospecjalistycznych ocen, wybrane zajęcia wychowania przedszkolnego lub zajęcia edukacyjne, które są realizowane indywidualnie z uczniem lub w grupie liczącej do 5 uczniów**.

Możliwość realizowania przez ucznia wybranych zajęć indywidualnie lub w małej grupie (do 5 uczniów) powinna służyć dzieciom, które nie mogą uczyć się w licznej klasie przez cały dzień nauki (np. dziecko z niepełnosprawnością i jednocześnie przewlekle chore lub dziecko z autyzmem, które z powodu zmęczenia, natłoku bodźców nie może uczyć się z rówieśnikami w czasie późniejszych godzin lekcyjnych). Należy jednak pamiętać, że wyłączenie dziecka z grupy rówieśników powinno być czasowe i mieć miejsce jedynie w celu zniwelowania przeszkód uniemożliwiających dziecku udział w zajęciach z całą klasą.

Mam nadzieję, że zbiór powyższych informacji popartych przepisami prawa pozwoli nauczycielom pracującym z dzieckiem posiadającym orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego lepiej zaplanować pracę w klasie w ramach realizacji zajęć swojego przedmiotu, a jednocześnie uniknąć nadmiernych emocji, stresu i potraktować kształcenie dziecka posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego jako zadanie, a nie problem. Liczę, że nauczyciele będą pracować nad zagadnieniami edukacyjnymi istotnymi dla dziecka, uwzględniając, jakim człowiekiem, obywatelem i pracownikiem będzie w przyszłości nasz obecny uczeń. Będą tak planować pracę z dzieckiem, doceniając wagę wymagań edukacyjnych, aby zapewnić mu powodzenie w nauce na miarę jego możliwości i zadowolenie z kontaktu z rówieśnikami, a co najważniejsze – wykorzystają każdą sytuację edukacyjną, by wdrażać dziecko do samodzielności i odpowiedzialności.

Przepisy prawa:

Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Dz.U. z 2018 r., poz. 996, poz. 1000, poz. 1290, poz. 1669 i poz. 2245).

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. z 2018 r., poz. 1457, poz. 1560, poz. 1669 i poz. 2245).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. z 2017 r., poz. 356 i z 2018 r., poz. 1485).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz.U. z 2017 r., poz. 1578 oraz z 2018 r., poz. 1485).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. z 2017 r., poz. 1591 oraz z 2018 r., poz. 1647).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 sierpnia 2017 r. w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych (Dz.U. z 2017 r., poz. 1534).

Polecamy

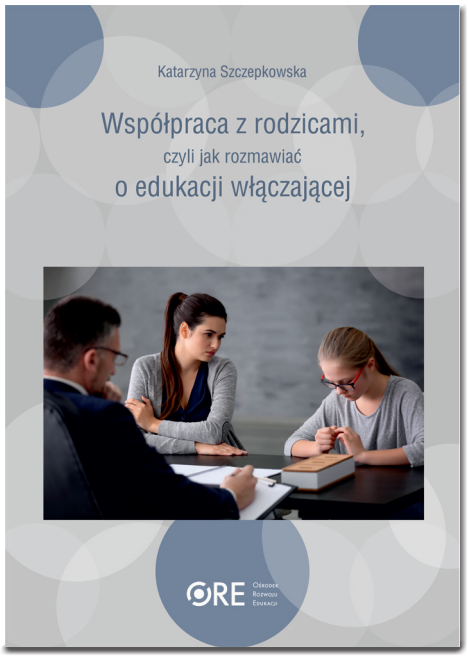
Katarzyna Szczepkowska
Współpraca z rodzicami,
czyli jak rozmawiać
o edukacji włączającej
ORE

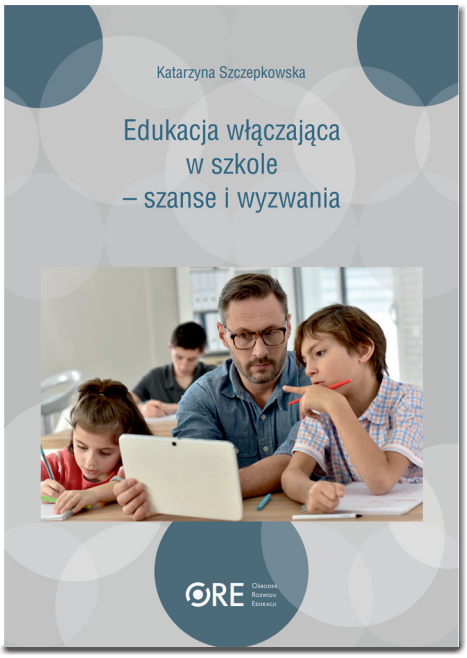
Katarzyna Szczepkowska
Edukacja włączająca
w szkole
– szanse i wyzwania
ORE

Elwira Zadęcka
Edukacja włączająca
w aspekcie organizacji pomocy
psychologiczno-pedagogicznej
i kształcenia specjalnego
Z doświadczeń poradni
psychologiczno-pedagogicznej
ORE

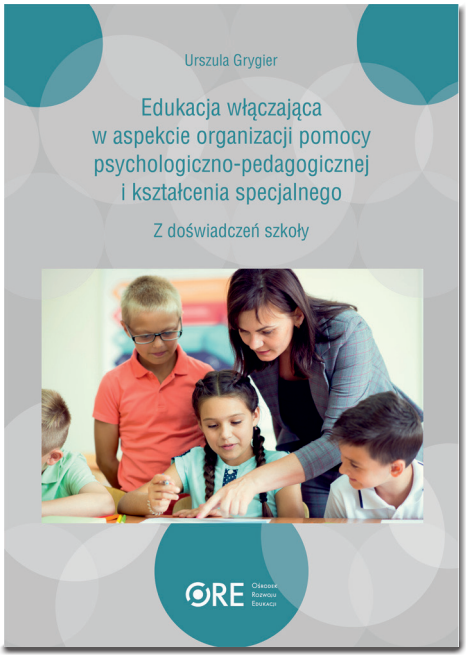
Urszula Grygier
Edukacja włączająca
w aspekcie organizacji pomocy
psychologiczno-pedagogicznej
i kształcenia specjalnego
Z doświadczeń szkoły
ORE

Ośrodek Rozwoju Edukacji
Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
tel. 22 345 37 00; fax 22 345 37 70

www.ore.edu.pl